

PSYKOLOGIAN KOE 26.9.2014 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden, sisältöjen ja pisteitysten luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintoaineen sensorikunta.

Psykologian kokeessa arvioinnin keskeisenä perusteena on vastauksen ankkuroiminen empiiriseen, tutkimuspohjaiseen tietoon ja keskeisiin psykologisiin teorioihin. Ihmisen kehitystä, toimintaa ja mielenterveyttä tutkitaan psykologiassa useasta toisistaan täydentävästä näkökulmasta, kuten biologisesta, käyttäytymiseen liittyvästä, kognitiivisesta sekä tunteiden, motivaation ja sosiokulttuurisesta näkökulmasta. Kokelaan tulisi osata luontevasti hyödyntää eri näkökulmista tuotettua tieteellistä tietoa psyykkisten ilmiöiden ja prosessien erittelyssä.

Psykologian kokeessa arvioidaan kokelaiden valmiutta ymmärtää psykologisen tiedon luonnetta ja tiedonmuodostusta, mukaan lukien tutkimusten luotettavuuden ja pätevyyden arviointi. Kokelaita voidaan pyytää arvioimaan ajankohtaisten psykologisten tutkimusten tuloksia ja laatimaan tutkimussuunnitelmia. Psykologian tehtävät voivat edellyttää psykologisten ilmiöiden kuvailemista, arvioimista, pohtimista ja selittämistä sekä erilaisten näkökulmien vertailua. Useassa tehtävässä on myös ainerajat ylittäviä mahdollisuuksia.

Keskeisenä arvioinnin kohteena on se, kuinka syvällisesti kokelas ymmärtää psykologista tietoa, kuinka hän osaa soveltaa sitä ja missä määrin hän pystyy tarkastelemaan sitä kriittisesti. Pelkkä oppikirjatiedon toistaminen ei mahdollista parhaisiin arvosanoihin pääsemistä. Osa tehtävistä edellyttää valmiutta analysoida ajankohtaisia tapahtumia ja ilmiöitä psykologisen tiedon varassa. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota erityisesti kypsyyden osoittamiseen ja psykologisen tiedon hallintaan. Kokelaan tulisi vastata kysymyksiin tehtävänannon mukaisesti. Esitetyt asiat ja väitteet tulisi perustella vastauksessa selkeästi. Arvioinnissa kiinnitetään lisäksi huomiota siihen, kuinka jäsentynyt ja johdonmukainen kokonaisuus vastaus on.

Tehtävä 1

Hyvässä vastauksessa temperamentti määritellään oikein ja sen merkitystä yksilön kehitykselle tarkastellaan huomioiden ympäristön keskeinen rooli. Temperamentti määritellään varhain lapsuudessa ilmenevinä eroina käyttäytymistyyliissä, jotka ovat suhteellisen pysyviä yli ajan ja tilanteiden, joskin niiden ilmiö voi vaihdella eri ikäkausina. Vastauksessa huomioidaan myös temperamentin biologinen pohja (esim. hermostolliset erot, geneettinen pohja). Vastauksessa esitellään myös erilaisia temperamenttipiirteitä (esim. aktiivisuus) tai -tyyppejä (esim. hitaasti lämpiävä, helppo tai vaikea).

Tarkasteltaessa temperamentin merkitystä yksilön kehitykselle vastauksessa huomioidaan, että mikään temperamenttipiirre tai -tyyppi ei yksin määritä kehityksen suuntaa, vaan oleellista on temperamentin ja ympäristön vuorovaikutus. Vastauksessa voidaan tarkastella temperamentin ja ympäristön yhteensopivuutta ympäristön eri tasoilla (esim. vanhempi–lapsi-vuorovaikutus tai kulttuurin merkitys) ja huomioidaan, että ympäristö muokkaa myös temperamentin ilmiä. Ansiokkaassa vastauksessa voidaan tarkastella yksilön kehityksen eri alueita, esim. persoonallisuutta, kognitiivista ja sosiaalista kehitystä temperamentti–ympäristö-vuorovaikutuksen kautta.

3 p. Vastauksessa temperamentin käsite on ymmärretty pääsääntöisesti oikein, ja vastauksessa on joitain kehityksellisiä näkökulmia.

5 p. Vastaus painottuu temperamentti–ympäristö-vuorovaikutuksen pohdintaan, ja kehitystä pohditaan monipuolisesti.

Tehtävä 2

Vastauksessa todetaan, että yleensä havainto vastaa pitkälti todellisuutta. Näköhavainnon luotettavuuteen vaikuttaa kuitenkin moni seikka. Ihmisellä on synnynnäinen valmius havaita tiettyjä peruspiirteitä (esim. väri, liike), mutta ympäristön virikkeettömyys voi heikentää tätä kykyä. Aistinelimien poikkeamat voivat sokeuden ohella aiheuttaa lievempiä virrehavaintoja (esim. värisokeus). Myös korkeampien aivotointojen häiriöt voivat vaikuttaa havainnon luotettavuuteen (esim. agnosia). Vastauksessa tuodaan esiin, että havaintojen jäsentymisessä kohde erotetaan taustasta ja sen osat ryhmitellään kokonaisuudeksi. Tähän vaikuttavat hahmolait, joihin monet illuusiot perustuvat. Havaintokonstanssin vuoksi havainto pysyy samana (koko, muoto, vaaleus, väri), vaikka havainto-olot muuttuisivatkin. Tähän vaikuttavat muistiin tallentuneet tiedot. Näiden sisäisten mallien rooli kasvaa, kun havainto-olosuhteet vaikeutuvat, ja mallit voivat johtaa virrehavaintoihin (esim. Neisserin havaintokehä, joka ohjaa tarkkaavaisuutta ja tulkintoja).

3 p. Vastauksessa keskitytään havaitsemisen kuvaamiseen ja mainitaan jokin luotettavuuteen vaikuttava tekijä.

5 p. Vastauksessa kuvataan havaitsemisen lisäksi mahdollisesti aistimista ja laajemmin luotettavuuteen vaikuttavia havaintopsykologisia, kognitiivisia tai neuropsykologisia tekijöitä. Ansiokkaassa vastauksessa voidaan pohtia myös muiden psykologisten tekijöiden vaikutusta havaintojen luotettavuuteen.

Tehtävä 3

- a) Otsalohkon heti keskiurteen edessä sijaitseva alue liittyy motoristen toimintojen säätelyyn.
- b) Päälakilohkossa heti keskiurteen takana sijaitseva alue liittyy tuntoaistimukseen tai sensoriikkaan.
- c) Takaraivolohkossa heti keskiurteen takana sijaitseva alue liittyy näköhavaitsemiseen.
- d) Ohimolohkon takaosa liittyy kuuloon tai kielellisiin toimintoihin.

Tehtävä 4

Hyvässä vastauksessa häiriön oireet osataan jäsentää oikein tehtävänannon mukaisesti. Psykofyysisestä näkökulmasta autonomisen hermoston ylivirittyneisyys vaikuttaa muistin toimintaan ja kognitiivisiin prosesseihin sekä tunteiden säätelyyn kielteisesti. Kognitiivisessa näkökulmassa keskeisiä teemoja ovat muistin toimintaan liittyvä hallitsemattomuus, vaikeus unohtaa tai muistaa sekä keskittyä tähän hetkeen. Vastauksessa voi pohtia traumaa muisti-prosessien kautta, kuten mieleen painamisen ja -palauttamisen näkökulmasta. Takaumien kautta muistikuva ja siihen liittyvät hermoverkot voivat vahvistua ja myös muuttua vielä trauman jälkeen. Kykenemättömyys muistaa keskeisiä osia tapahtuneesta voi liittyä esimerkiksi häiriintyneeseen muistista palauttamiseen, jossa osaa tapahtuneesta on hankala saada tietoiseen mieleen esim. aktiivisen torjunnan ansiosta. Eheän sisäisen mallin luomiseksi ihminen voi itse rekonstruoida tapahtuneesta osia, jolloin todellisuus ja mielikuvat voivat erkaantua toisistaan.

Sosioemotionaalista näkökulmasta tarkasteltuna lisääntynyt ärtymys, vihanpuuskat ja tietynlaisten tapahtumien välttely voivat altistaa esimerkiksi masennukselle ja ongelmille sosi-aalisissa suhteissa. Univaikkeudet vaikeuttavat päiväaikaista toimintaa huomattavasti. Erittäin hyvässä vastauksessa näiden kolmen tekijän välille löydetään yhteyksiä.

3 p. Vastauksessa käsitellään kaikkia kolmea näkökulmaa.

5 p. Vastauksessa käsitellään psykofyysisiä, sosioemotionaalisia ja kognitiivisia tekijöitä syvällisemmin ja toisiinsa integroiden.

Tehtävä 5

Tehtävä rajautuu mielenterveyshäiriöön ja psykoterapioihin. Masennus on yleinen mielialahäiriö, jonka yleisiä hoitomuotoja ovat esimerkiksi erilaiset psykoterapiat, kuten psykoanalyysi, käyttäytymisterapiat tai kognitiiviset terapiat. Vastauksessa voi vertailla myös yksilö- tai ryhmäterapiamuotoja tai lyhyt- ja pitkäkestoista terapiaa. Vertailun taustaksi tai osana on syytä kuvata masennusta, sen syitä, sille tyypillisiä piirteitä ja vaikeusasteita. Lisäksi hyvässä vastauksessa on esitelty valittujen terapiamuotojen perusteita, eroja ja mahdollisia yhtäläisyyksiä erityisesti masennuksen hoidossa. Vastaus voi rajoittua masennukseen, tai siinä voi käsitellä myös kaksisuuntaista mielialahäiriötä masennusjaksojen osalta. Hyvä vastaus voi sisältää myös arviointia terapiahoidon riittävydestä masennuksen hoitokeinona. Tehtävän haasteena on sitoa terapian muodot masennuksen etiologiaan.

3 p. Vastauksessa on mainittu kaksi terapiamuotoa ja esitelty joitakin eroja, jotka kytkeytyvät masennuksen hoitoon.

5 p. Kaksi terapiamuotoa on esitelty monipuolisesti, ja olennaiset erot nousevat selkeästi esiin. Terapiamuotojen vertailu on kytketty johdonmukaisesti masennuksen hoitoon.

Tehtävä 6

Vastauksessa kuvataan Piaget'n ja Vygotskin käsityksiä oppimisesta perehtyneisyyttä osoittavalla tavalla. Piaget'n teoriassa tarkastellaan lapsen oppimista oman kognitiivisen toiminnan tuottamien kognitiivisten konfliktien ratkaisemisen prosessina, jossa syntyneitä skeemoja (eli sisäisiä malleja) sulautetaan (assimilaatio) ja mukautetaan (akkomodaatio) toimintaympäristön asettamien vaatimusten mukaisesti. Oppiminen ja sitä tukeva biologinen kypsyminen auttavat lasta pääsemään vaiheittaisen kehitysprosessin kautta abstraktien operaatioiden tasolle, jossa otetaan huomioon paitsi oma myös muiden toimijoiden näkökulma. Vygotskin teoriassa lasta tarkastellaan puolestaan alusta alkaen sosiaaliseen maailmaan suuntautuneena olentona, jonka oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa hoitavien aikuisten, sosiaalisen yhteisön ja kulttuurisen maailman kanssa. Oppiminen merkitsee aikuisen tai opettajan johdolla tapahtuvaa ponnistelua lähikehityksen vyöhykkeellä kulttuuritiedon ja siihen perustuvien taitojen asteittaiseksi sisäistämiseksi; kouluopiskelulla on tässä prosessissa tärkeä merkitys. Kyseisten tutkijoiden näkemyserot liittyvät mm. biologisen kypsymisen ja yksilöllisen toiminnan ja vastaavasti kulttuurisen vaikuttamisen tai sosiaalisen vuorovaikutuksen korostamiseen. Molemmat tutkijat tarkastelevat oppimista psyykkiseen kehitykseen läheisesti liittyvänä prosessina ja korostavat lapsen aktiivisia ponnistuksia ja merkityksen muodostamista oppimisen keskeisenä voimavarana.

3 p. Vastauksessa kuvataan yleisesti Piaget'n ja Vygotskin käsityksiä oppimisesta ja esitetään joitakin oikeaan osuvia vertailuja.

5 p. Vastauksessa käsitellään syvällisesti ja monipuolisesti Piaget'n ja Vygotskin käsityksiä oppimisesta ja tarkastellaan oivaltavasti niiden eroja ja yhtäläisyyksiä.

Tehtävä 7

Tehtävässä kuvataan tavallisinta sosiaalista pelkoa eli esiintymisjännitystä ja siihen liittyviä psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia. Tehtävää voi lähestyä esimerkiksi stressin tai pelon tunteen käsittelyn kautta. Tilanteen analyysi voi sisältää pohdintaa esimerkiksi opiskelijan persoonasta, minäkuvasta, aiemmista kokemuksista, minäpystyvyydestä ja defenseseistä sekä sosiaalisen pelon voimakkuudesta ja tilannesidonnaisuudesta. Vastauksessa voi myös pohtia ahdistuneisuushäiriön mahdollisuutta. Hyvässä vastauksessa on huomattu, että tehtävän opiskelija pyrkii ratkaisemaan pelkonsa ja ahdistuksensa kieltämisellä, joka ei auta esiintymistilanteeseen valmistautumisessa eikä vähennä kehon vireytymistä kuin hetkellisesti.

Vastauksessa annetut neuvot voivat liittyä esimerkiksi tulevaan tilanteeseen liittyvien ajatusten ja tunteiden läpikäymiseen, motivointiin tai mielikuvaharjoitteluun, rentoutus- tai hengitysharjoituksiin, puhe-esityksen rakentamiseen, harjoitteluun ja sosiaaliseen tukeen.

3 p. Vastauksessa on ymmärretty, että tehtävässä on kyse esiintymisjännityksestä tai esiintymispelosta ja esitelty sen joitakin olennaisia piirteitä. Vastaus sisältää muutamia tilanteeseen sopivia neuvoja.

5 p. Esiintymisjännityksen analyysi on oivaltavaa ja sisältää useita perusteltuja näkökulmia. Vastauksesta käy ilmi, että kysymys on paitsi kyseisen opiskelijan henkilökohtaisesta ongelmasta, tiettyyn rajaan asti myös esiintymistilanteeseen kuuluvasta inhimillisestä ja normaalista ilmiöstä. Neuvoja on esitelty monipuolisesti sekä yksilön että tilanteen huomioon ottaen.

Tehtävä 8

Vastauksessa ankkuroidaan aiheen käsittely Horward Gardnerin moniälykkyyden teoriaan, Robert Sternbergin älykkyysteoriaan tai johonkin muuhun älykkyyden monimuotoisuutta korostavaan lähestymistapaan (esim. Daniel Golemanin tunneäly). Vastauksessa valitaan perustellen kaksi älykkyyden muotoa tarkasteltavaksi suhteessa vastaajan määrittelemiin elämänalueisiin (esim. läheiset ihmissuhteet, opiskelu tai työelämä). Ansiokkaassa vastauksessa tarkastellaan paitsi valittuja älykkyyden muotoja myös sitä tieteellistä todistusaineistoa (esim. poikkeusyksilöt, aivotutkimukset, evolutionaariset tekijät, älykkyydestit), jonka varassa väitteitä jonkun älykkyyden muodon esiintymistä on oikeutettu. Vastauksessa voidaan myös pohtia älykkyyden suhdetta rinnakkaisiin käsitteisiin, esimerkiksi asiantuntijuus tai oppimistyyli. Koska älylliset saavutukset ilmenevät vain sosiaalisessa ja kulttuuritoiminnassa, voidaan ansiokkaassa vastauksessa pohtia valittujen älykkyyden muotojen yhteisöllistä ja kulttuurista ulottuvuutta. Vastaaaja voi myös pohtia, missä määrin kyse on harjaantumisesta pikemmin kuin vahvasti synnynnäisistä kyvyistä.

3 p. Vastauksessa tunnistetaan ja kuvataan kaksi älykkyyden muotoa, jotka ovat valittujen elämänalueiden kannalta merkityksellisiä.

5 p. Vastauksessa esitetään syvälinen pohdinta älykkyyden eri ulottuvuuksista, joihin valitut älykkyyden muodot ankkuroidaan. Kahden valitun älykkyyden muodon ilmenemistä ja suhteita kuvataan oivaltavasti, ja valinta perustellaan hyvin psykologisen tiedon varassa.

Tehtävä +9

Tehtävässä tarkastellaan ihmisen tahdonvapautta; määräytyvätkö ihmisen toiminta ja teot hänen kontrollissaan olevien tekijöiden ja voimien vaikutuksesta. Sitä vastaan, että ihminen olisi oman onnensa seppä, puhuvat monet asiat: hän ei voi vaikuttaa perimäänsä tai osittain synnynnäiseen temperamenttiinsa; hän ei voi valita perhettään, jonka tarjoamat varhaiset vuorovaikutuskokemukset yhdessä perustavan toimeentulon kanssa vaikuttavat tarpeentyydytykseen ja kehitystä rajoittavien ja uhkaavien tekijöiden esiintymiseen ylitse elämänkaaren. Toisaalta yksilö ei kuitenkaan ole tällaisten tekijöiden ehdottomasti määräämä tai rajoittama olento, vaan ulkoisten psyykkisten stressitekijöiden, rajoitusten ja kielteisten tekijöiden vaikutus välittyy kehitykseen monimutkaisten välittävien prosessien kautta. Ihmiset voivat selvitä karuun lapsuuteen liittyvistä psykososiaalisista stressitekijöistä ja parhaimmillaan muuttaa kehitystä uhkaavia tekijöitä omiksi voimavaroikseen. Siirtyessään elämänvaiheesta toiseen yksilöt saavat uusia mahdollisuuksia ja voivat löytää elämälleen uusia merkityksiä ja suuntia. Ansiokkaassa vastauksessa ymmärretään, ettei ihmisen kehitys ole mekaaninen prosessi ja että harvat vaikutukset ovat yksisuuntaisia tai pysyviä.

3 p. Vastauksessa esitetään joitakin perusteltuja näkökohtia sanonnan puolesta ja sitä vastaan.

5 p. Vastauksessa pohditaan väitettä monitahoisesti ja esitetään hyvin perusteltuja näkökohtia sen puolesta ja sitä vastaan.

7 p. Vastaukseen sisältyy syvälinen ja monitasoinen analyysi ihmisen mahdollisuudesta vaikuttaa oman elämänsä suuntaan lävitse elämänkaaren. Vastauksessa päästään psykologisen kehityksen mekanismien ymmärtämisen juurille, jotka auttavat hahmottamaan sanontaan sisältyvää väitettä puolustavia ja sen kanssa ristiriidassa olevia perusteita.

Tehtävä +10

Hyvässä vastauksessa esitellään loogisesti etenevä suunnitelma, joka liittyy annettuun tutkimusaiheeseen. Tällaisessa vastauksessa hallitaan myös annettuun tutkimusaiheeseen liittyvät käsitteet. Vastauksessa osataan kuvata ja eritellä hyvään tutkimussuunnitelmaan liittyvät tekijät ja vaiheet (esim. tutkimusotteen määrittely, tiedonkeruumenetelmä, muuttujien operationalisointi, menetelmien valinta, otoksen/koehenkilöiden hankkiminen, mahdolliset hypoteesit) ja ne sidotaan tiiviisti annettuun tutkimusaiheeseen. Vastauksessa tarkastellaan tutkimusaiheeseen liittyviä käsitteitä laajasti: esimerkiksi huomioidaan ja eritellään kognitiivisten tekijöiden osa-alueita (esim. kieli, tarkkaavaisuus, ajattelu) sekä nostetaan jossain määrin esiin raskaudenajan erityinen merkitys yksilön kehitykselle. Ansiokkaassa vastauksessa nostetaan esiin myös suunnitelmaan liittyvät vahvuudet ja rajoitukset (esim. luotettavuus, yleistettävyyys, objektiivisuus, mahdolliset virhelähteet/häiriömuuttujat) ja niitä analysoidaan suhteessa annettuun tutkimuskysymykseen. Ansiokkaassa vastauksessa pohditaan tutkittavien valintaa ja ikärakennetta aineistossa annettujen tietojen valossa.

3 p. Suunnitelma rakentuu joidenkin keskeisten tutkimuskäsitteiden varaan ja suunnitelmasa kuvataan joitakin tutkimuksen vaiheita.

5 p. Suunnitelma on yksityiskohtainen, loogisesti etenevä ja se rakentuu tutkimuskäsitteiden varaan. Lapsen kognitiivinen kehitys on operationalisoitu mielekkäällä tavalla.

7 p. Suunnitelma on tarkka, toteutukseen liittyviä yksityiskohtia on pohdittu ja tutkimuskäsitteitä käytetään monipuolisesti. Kognitiivista kehitystä käsitellään laaja-alaisesti ja syvällisesti. Asetelmassa voidaan pohtia muiden kehitykseen vaikuttavien tekijöiden merkitystä ja ottaa huomioon vaihtelu raskaudenaikaisen tupakoinnin ajoituksessa ja/tai määrässä. Tehtävän aineistoa käytetään tutkimuksen suunnittelun tukena tai omaa suunnitelmaa tarkastellaan annetun aineiston valossa.